

Török József

Középkori himnuszunk Szent Ágostonról

A magyar történelem mostohán bánt Mohács előtti irodalmunkkal, akár latin, akár magyar nyelven íródtak is a művek. Mivel nemzeti örökségünk megbecsülendő darabjai a középkori latin kultúra révén hazánkban született alkotások, ezért minden egyes műre érdemes felfigyelni, azt megismerni. Klaniczay Tibor 1972-ben írt tanulmányában¹ a pálos remeték mellett a magyar ágostonosokról is olvashatunk. „Minden okunk megvan feltételezni, hogy a király és a pápa által támogatott, magas teológiai képesítést szerzett magyar ágostonrendiek irodalmi munkásságot is folytattak. Sajnos, ezekből semmi sem maradt korunkra.”² Ezt az utolsó mondatot szeretném kiegészíteni egy adalékkal. Egy alkotás, amely minden bizonnyal a magyar ágostonosok köréből származik, mégis fennmaradt, elkerülte a többi, e szellemenben foganat mű sorsát.

A magyar ágostonosok szellemi hagyatékából még csak egy liturgikus kódex sem maradt meg, hogy legalább áttételesen, istentiszteleti rendjükből, az azon olvasott-énekelt irodalomból következtethetnénk műveltségükre, szokásaikra, hazai, egyházi intézményekhez fűződő szorosabb kapcsolataikra, külföldi összeköttetéseikre, iskolázottságukra. Ez utóbbi szempont sem lenne elhanyagolható,³ hiszen a középkori liturgia, nagyfokú egysége mellett, a legfontosabbakban olyan szabad lehetőségeket is engedett, amelyekben szabadon érvényesülhettek a rend sajátos vonásai, az időnek és az idővel együtt várható rendi szellemnek, műveltségnek függvényeiként.

Az egyetlen alkotást az ágostonos szabályzatokat követő, de magukat remetéknek valló egyetlen magyar alapítású rend, a pálosok őrizték meg. A több mint egy évtizede elhunyt Mezey László hívta föl erre a himnusza a szakirodalomban a figyelmet.⁴ Mindenekelőtt érdemes a himnuszt teljes terjedelmében megismerni, mert egyedül Dreves adta ki szövegét,⁵ s ez nehezen hozzáférhető.

*Flos cleri, norma praesulum,
canonicorum speculum,
iam bonis Regni frueris
cum Salomonis pueris.*

*Iam cernis non per speculum,
sed facie ad faciem
summi Regis cubiculum
et illam dulcem requiem.*

¹ „A ferencesek és domonkosok irodalmi tevékenysége az Anjou-korban”, in: *Hagyományok ábraszépe*. Bp. 1976. 111–128.

² I. m. 115.

³ Attól függetlenül, hogy épp erre vonatkozólag vannak leginkább értesüléseink főként Párizs egyetemi életének irásos emlékei alapján, melyeket Gábrriel Asztrik munkássága nyomán ismerünk.

⁴ Mezey László: *Die Devotio Moderna der Donauländer Böhmen, Österreich und Ungarn*. 1970. 50.

⁵ Guido Dreves: *Analecta Hymnica* XLIII. 86.

*Nam supplices deprecimus,
ut tuis, pater, precibus
culpae deletis omnibus
caeli iungamur civibus.*

*Praestet Pater ingenuus,
praestet hoc Unigenitus,
praestet hoc Sanctus Spiritus,
non tres, sed unus Dominus. Amen.*

(Papság virága, főpapok zsinórmértéke, / kanonokok tüköre, / már az Ország javait élvezed / Salamon gyermekeivel-szolgáival együtt. / Most már látod, nem tükröd által, / hanem színről-színre, / a menny Királyának násztermét / és azt az édes nyugalmat. / Mert esdekelve könyörgünk, / hogy a te kérésedre, atyánk, / minden bűnünk eltöröltetvén, / hadd társuljunk a menny polgáraihoz. / Adja meg ezt a nem-született Atya, adja meg ezt az Egyszülött, adja meg a Szentlélek, / a nem-három, hanem egy Úr! / Amen!)

Szent Ágoston ünnepén (aug. 28.) a laudes imaórában énekelték a pálosok ezt a himnuszt. Dreves⁶ és Chevalier⁷ csak a 3. kiadású pálos breviáriumból ismerik, amelyet 1540-ben nyomtattak Velencében. Külföldi előfordulásról nincs tudomásuk, ez mint egyetlen előfordulási hely szerepel, holott a himnuszt már az első nyomtatott pálos breviáriumban,⁸ valamint a 2. kiadásban⁹ is szerepel. Kéziratosságból nem ismerjük, a C.l.m.ae. 399-es, OSzK-ban lévő kódex „pars aestiva” része hiányzik. Dankó *Vetus hymnarium*ában nem közli, nyilván elkerülte a figyelmét.

Ágostonos eredetére a „canonicorum speculum” sor utal. A pálosok, bár Szent Ágoston szabályzatának követéséért harcoltak hosszú ideig, míg végre sikerült elnyerniök s követniök, nem voltak kanonokrend, tehát egy pálos eredetű szerzeménybe nem került volna be a „canonicorum speculum” kifejezés. Nyilvánvalóan már így vették át. De vajon honnan?

Kaspar Elm fedezte föl a legrégebbi pálos konstitúciós szöveget,¹⁰ mely a 135. folián a következőket tartalmazza:

„15. De festivitatibus sanctissimorum patrum nostrorum Augustini et Pauli primi heremite. 1. Quod quilibet prior rescribere faciat historias subscriptas in uno volumine, scilicet historiam S. Augustini cum translatione eiusdem...” Elm a konstitúció keletkezési idejét 1365–1381 közé teszi, azonban joggal feltételezhető egyes paragrafusoknak már előző megléte, mint a Szent Ágoston-officium lemásolását elrendelő is, mert nyilvánvalóan a hippói püspök hivatalos kultuszának az 1309-ben Gentilistől elnyert lehetősége – mármint kövessék az ágostonos regulát – adhatott nyomatékosabb indítást, s ez nem félszáz év múltán következett be. A határozat nem mondja meg,

⁶ I. m.

⁷ 640. a Repertoire...-ban.

⁸ Ósnyomtatvány 812/a, Bp., Egyetemi könyvtár, unicum!

⁹ Velence, 1537 körül, Basel 1486–1491, Bp. Egyetemi könyvtár, RMK III. 84.

¹⁰ Kaspar Elm: „Quellen zur Geschichte des Paulinerordens aus Kloster Grünwald im Hochschwarzwald in der Stiftsbibliothek von St. Paul im Lavantal”, Sonderdruck aus der *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*. Band 120. 1972.

honnan másoltassák le a priorok a szóbanforgó „historiát”, officiumot. A forrás ezek szerint magától értetődő volt: annak a rítusnak szerkönyvei szolgálgának mintaként, amely a legerterjedtebb. Magyarországon Esztergomot követték az egyházmegyék mint liturgikus normát adót, s a pálosok is nagy vonásokban az esztergomi úzus szerint végezték az istentiszteletet. Maga a Szent Ágoston-zsolozsma a himnuszok kivételével azonos a pálosoknál és Esztergomban. A főegyházmegye himnuszát a commune-részből veszi, a vesperásban, laudesben az *Iste confessor* kezdetűt énekli. A remeterend ezzel szemben Szent Ágoston saját himnuszait énekli: vesperásra a *Magne pater Augustine*, a matutinumra a *Caeli cives applaudite* az előírt. (Meg kell jegyezni, hogy az általános szokással ellentétben Esztergom a matutinumban nem énekelt himnuszt, míg a pálosok a frank-római rítus szokása szerint igen.) És laudesre énekelték a nevezetes *Flos cleri norma praesulum*-ot. Más ágostonos szabályzatot követő rendek (domonkosok – mert eredetileg ők is kanonokrend voltak; premonstreiek) vesperásra és matutinumra a *Magne pater Augustine*-t vették, s laudesre a *Caeli cives applaudite*-t. Szokatlan, hogy itt éppen az ágostonos kanonokrendre nem lehet hivatkozni. Azonban az ő liturgiájuk nem egy esetben alkalmazkodott a helyi *cathedralis* úzushoz, s attól csak nevezetesebb helyeken tért el, mint pl. Szent Ágoston ünnepén. Ezt az állítást külföldi példákkal lehet alátámasztani. A magyarhoni ágostonosok így nagyban Esztergomot követhették, de himnuszok dolgában igényesebbek voltak, s az ünnep két saját himnuszát énekelték, megtoldva egy harmadik, saját hazai szerzeménnyel, mely a *Flos cleri norma praesulum*. S a pálosok, amikor egy számukra kedvelt szent históriáját meg akarták szerezni maguknak, akkor az intézmény-vonalon követett rendet a liturgia terén is követték. Annál is inkább, mert ez az officium viszonylag önálló tételeinél, a himnuszoknál tért el az általános hazai gyakorlattól, a többivel (antifónák, rezponzóriumok) egyezett. Így a zsolozsma éneklésében sem kellett új antifóna- s rezponzórium-sorok dallamainak sokaságát megtanulniok, elég volt a himnuszok viszonylag egyszerű (mert ismétlődő) dallamát megjegyezni. Így kerülhetett a pálosokhoz ez a himnusz, amelynek útját, ha közvetett bizonyítékokkal is, de kelően indokolva kísérhettük végig.

Figyelemre méltó a kezdő kifejezés: „Flos cleri”. Ez a jelző szerepel Laon-i Anselm epitaphiumán.¹¹ Ezt a feliratot Mezey László is közli Migne kiadása¹² alapján.¹³ Ebben a föliratban – az érdekesség kedvéért érdemes megemlíteni – „Pannonia tota” is szerepel, jelezvén, hogy a francia skolasztikusnak magyar ismerői is voltak. Nem lehetetlen, hogy egy párizsi iskolázottságú ágostonos kanonokban találhatnánk meg a szerzőt.

Maga a vers biblikus nyelvezetével, onnan vett képeivel nívós alkotás. Szent Pál levele (1Kor 13,12) s az Énekek énekéből (1,11) kölcsönzött képek szerves egészet alkotnak s harmonikusan illeszkednek bele a hippói püspök, az előljárók s kanonokok példaképeinek dicséretébe.

¹¹ Néhai Mezey László volt szíves fölhívni erre figyelmemet, ezzel tartozom emlékének.

¹² P. L., 171. col. 1722.

¹³ „Les rapports intellectuels entre la France et la Hongrie des Árpáds. Recherches nouvelles – textes nouveaux”, *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae* 17 (1975) 332.

A pálosok 1600-ban föladták ugyan rendi rítusukat a Trienti Zsinat ajánlatát magukévá téve, Róma iránti hűségüket demonstrálva, holott erre nem lettek volna kötelezve. Ám ezt a himnuszt Magyarországon a XVIII. század végéig, a rendnek II. József által történt eltörléséig megőrizték; a Bedekovics József által másolt *Proprium festorum*¹⁴ 1740-ből bizonyítja, hogy 140 évvel ősi liturgiájuk elhagyása után újra másolták.

Osszefoglalva az eddig írtakat: a himnusz kanonok-szerzőre vall, aki legvalószínűbben ágostonos kanonok volt. Innen vették át a pálosok, s három nyomtatott breviáriumukban, majd a későbbiekben is őrizték, hogy legalább egy kis gyöngyszeme megmaradjon annak a latin nyelvű irodalomnak, melyet a magyar ágostonos szerzetesek már csak iskolázottságukból s rendjük szellemi színvonalából kifolyóan is gazdagítottak számos alkotással hazánkban a középkor folyamán, s hozzájárultak e munkájukkal latin nyelvű kultúránkhoz, mely épp úgy örökségünk, mint anyanyelvi kultúránk.

R 132

M -A-GNE pater Augustine, preces no-stras suscipe,

Et per e-a Condi- tori nos pla-ce-re sa-ta-ge, Atque rege gre-

gem tu-um, sum-mum de- cus prae-su-lum.

A Magne Pater Augustine himnusz a XV. századi pálos antifonáléből (Jászói Apátsági Könyvtár, „Kéziratok 93.”) (Rajeczky Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et sequentiae. Budapest 1979*².)

¹⁴ Bp. Bibl. Univ. Ab. 159.